

İklim Politikaları ve Uluslararası Hukuk

Climate Policy and International Law

Prof. Dr. Dilek Yılmazcan 0000-0002-1615-2979

Abstract

The climate change has reached crucial dimensions that affect life deeply. Some regions are more affected by this, and it has become a threat to future generations. In the last decades, this issue has been brought to the agenda many times, but the necessary measures have not been taken yet. The increase in world temperature and the rapid melting of glaciers will drive sea waters to rise and some regions to be underwater, and droughts due to increased heat will expand. This situation will lead to food and water problems very soon, and it may endanger human life. Climate change has economic, political, and legal dimensions. Human rights violations will occur in many issues regarding the right to life, health, food security and access to clean water, and the migrations that will arise due to these reasons. These are not the problems of a single state, but the entire world population. So, international measures have been brought to the agenda of international organizations and examined within the framework of international law. It is necessary to re-evaluate its economic and legal dimensions by re-discussing agricultural policies, water and energy economies. Every natural disaster we experience is related change. This study consists of three parts, first of all, climate change and its consequences will be explained, then the studies on this subject in international law will be explained, and in the last part, how to find solutions to possible problems that may arise in the future will be discussed.

1 Giriş

Dünya ısısının yükselmesi, sanayileşme sonrası ortaya çıkan hava kirliliği ve sanayi artıklarının artması iklimin değişmesine yol açmış, bu sorun sadece iklim değişikliği ile kalmamış, beraberinde çok daha önemli başka sorunları da gündeme getirmiştir. Bu sorunlar başlangıçta ülkelerin fazla üzerinde durmadığı basit sorunlar olarak algılanmış, ancak bugün gelinen noktada neredeyse yaşanan tüm problemlerin kaynağı haline gelmiştir.

İklim değişikliği sadece bir ülkenin problemi olmadığından, artık GLOBAL kamusal mal olarak kabul edilmekte ve bu sorunun çözümü için başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kurumlar aracılığı ile çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. İklim değişikliğinin getirdiği sorunlar son on yıllarda giderek artmış, günümüzde ise büyük boyutlara ulaşmıştır. Global kamusal bir mal olarak, bu sorunların tek tek ülke bazında çözülemeyeceği, ancak uluslararası kurumlar ve onların yaptırımları ile çözüm üretilebileceği görülmüş ve bu nedenle bazı uluslararası antlaşmalar yapılmış ve toplantılar düzenlenmiştir.

Bu gelişmeler ve uluslararası hukuk alanında yapılan çalışmalar, bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk konusuna girmeden önce iklim değişikliğinin ne olduğuna ve gelecekte yaratacağı sonuçlara bakmak gerekmektedir.

2 İklim Değişikliği Nedir?

İklim değişikliği ısı, yağmur, rüzgâr ve doğa ile ilgili diğer elementlerin yüzyıllar içinde değişikliğe uğradığı doğal bir süreci ifade etmektedir. Dünyamız geçmişte çok soğumuş, ısınmış ve normal bir ısıya gelmiş iken bugün hızlı bir şekilde tekrar ısınmaya başlamıştır. Buna pek çok neden gösterilebilir, ancak fosil yakıt kullanımı ve sera gazı emisyonu içinde karbondioksit ve metan gazını bulundurduğundan çevre kirliliğinin en temel sebeplerden birisidir. Sera gazı güneş ışığını çektiğinden ısıyı artırmaktadır. Dünya ısısının 1800'lerden itibaren 1.1 derece arttığı hesaplanmıştır. Ancak son on yılda bu artış hızlanmıştır ve bu değişikliğin yarattığı doğal afetler giderek artmaktadır (IPCC, 2019).

İnsanlar iklim değişikliğinden kaynaklanan problemleri son yıllarda giderek artan şiddette yaşamaktadırlar. Sel baskınları, mevsimlerin yer değiştirmesi, havaların çok ısınması, kuraklık, gıda temininde yaşanan güçlükler bu konuda sık raslanan sorunlar haline gelmiştir. Bilim adamları da bu konuda sürekli uyarılarda bulunmaktadır. Yüzyılın sonuna doğru ısının %3-4 derece civarında artacağına işaret etmektedirler. Emisyonda meydana gelen artışın da iklim değişikliğinde çok önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Bazı ülkeler diğerlerine göre daha fazla emisyon üretmektedir. Bunu önlemek için yapılacak çalışmalar maliyetleri artıracığından ne yazık ki gereken çaba gösterilememektedir. Bu nedenle uluslararası kuruluşların çalışmaları ön plana çıkmaktadır.

Küresel olarak iklim değişikliğini ilk kez ele alan ve küresel emisyonun azaltılmasına ilişkin olarak yapılan çalışmalar arasında ilk adımı atan Kyoto Protokolü olmuştur.

2.1 Kyoto Protokolü

Kyoto Protokolü, 1992 tarihli Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin (*Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC/BMİDÇS*) 1997 yılında genişletilmesi ile oluşturulmuştur. BMİDÇS'nin temel hedeflerinden biri, sera gazlarının atmosferik konsantrasyonlarının iklim değişikliğiyle ortaya

çıkan sonuçlarını azaltmak veya en azından sabitlemektir. Küresel emisyonun bu yüzyılın ortalarına kadar en az %50 düzeyinde azaltılması hedeflenmiştir. 1988 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı ile Dünya Meteoroloji Örgütü'nün birlikte oluşturduğu panelde yer alan görüşler (*Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC*) 1992 yılında Rio'da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında (*United Nations Conference on Environment and Development – UNCED*) imzaya açılmış ve 24 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Temel amaç olarak sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik tedbirlerin alınması ve üye ülkeler arasında işbirliği yapılması hedeflenmiştir. Türkiye de özel şartları kabul ederek Ek -1 kapsamında yer alan bir ülkedir. Türkiye, Kyoto Protokolüne katılımın uygun bulunmasına ilişkin kanunu 5 Şubat 2009 tarihinde kabul etmiş ve 26 Ağustos 2009 tarihinde taraf olmuştur.

Bu dönemde iki aşama görülmüştür (Occhipinti ve Verona, 2019):

- 2008-2012 dönemi: Birinci taahhüt dönemidir. Sözleşmede yer alan Ek-1 kapsamındaki ülkelerin emisyon salınımlarını en az %5 oranında azaltmaları beklenmiştir.
- 2013-2020 dönemi: İkinci taahhüt döneminde ise emisyon düzeyini en az %18 azaltmaları istenmiş, ancak bazı ülkeler, örneğin Kanada, Avustralya ve Rusya bu yükümlülüğü kabul etmemişlerdir. Doha'da yapılan bir değişiklikle bu taahhüt dönemi ancak 2020 yılında yürürlüğe girebilmiştir.

Kyoto protokolü 2020 yılına kadar devam etmiştir. Türkiye ancak 2009 yılında Protokole taraf olmakla birlikte, Ek-B listesinde yer almadığı için sera gazı emisyonunun azaltılması ile ilgili taahhütlerin dışında kalmıştır. Türkiye için bu kurallar bağlayıcı olmamıştır.

2.2 Paris İklim Değişikliği Anlaşması

Paris İklim Değişikliği Anlaşması iklimle ilgili müzakerelerde ve geleneksel devlet diplomasisinde hem politik bir başarı sağlamış hem de akademik çalışmalar için önemli içerikler sunmuştur. Bu anlamda Paris İklim Değişikliği Anlaşması açık, kapsamlı, dengeli, etkin, sürekli ve yasal olarak bağlayıcı bir güce sahiptir.

Paris İklim Değişikliği Anlaşmasının 12 Aralık 2015 tarihli kapanış seremonisinde, ülkeler anlaşmaya bakış açılarına göre farklı gruplara ayrılmıştır. Bu gruplar şu şekildedir (Dimitrov, 2016):

- Devrimsel (*revolutionary*): Venezüella
- Müthiş bir kolektif başarı (*a tremendous collective achievement*): Avrupa Birliği ülkeleri
- Harika bir davranış (*a marvelous act*): Çin
- Çok taraflılığın yankılanan zaferi (*a resounding triumph of multilateralism*): St. Lucia
- Gezegen için bir zafer (*a victory for the planet*): Amerika Birleşik Devletleri

Yukarıda da görüldüğü gibi, bazı ülkeler antlaşmaya çok ciddi yaklaşıırken, bazı ülkeler sessiz kalmışlardır.

Paris İklim Değişikliği Anlaşması 2015 yılında imzalanmasına rağmen, 4 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 197 ülke onaylamasına karşın, 191 ülke imzalamıştır. Türkiye de imzaladıktan sonra 192 sayısına ulaşmıştır. Bu anlaşmanın getirdiği yeni düzenlemeler şu şekildedir (IPCC, 2019):

- Küresel sıcaklık artışı 2 derecenin altında olmalıdır.
- Sıcaklık sanayi öncesi değerlerde kalmalıdır.
- İmza atan ülkeler iklim değişikliğinin getireceği sonuçlara karşı tedbir almalıdırlar.
- İklim direnci artırılmalıdır.

Yukarıda yer alan maddeler iklim değişikliği ile ilgili her toplantıda ele alınmasına rağmen, bazı ülkeler bu şartları yerine getirirken, başka bazı ülkeler bu kurallara uymamışlardır. Sonuçta dünyamız bugün ciddi bir iklim krizinin içine girmiştir.

Paris İklim Değişikliği Anlaşması beraberliği sağlaması ve insan hakları bakımından getirdiği çözüm önerileri açısından bakıldığında bazı olumlu gelişmeler sunmakla birlikte, tam bir başarı sağlayamamıştır. Blau bu konuda bir tez geliştirmiştir. Blau'ya göre iklim değişikliği global olarak paylaşılan bir sorundur ve bu sorunu çözmenin tek yolu dayanışma (*solidarity*) içinde birlikte hareket etmektir. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'nin bireycilik felsefesine ters düşen bir politikadır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde iklim politikalarına siyasi açıdan da elverişli bir alan sağlanmadığı söylenmektedir (Marlow ve Makovi, 2023). Blau'ya göre, bu sorunlar bireysel bir şekilde çözülemez. Aynı şekilde, ortak yaşamın bir parçası olarak çevresel problemleri de dikkate almadan bir sonuca ulaşamaz (Blau, 2017).

Blau iklim değişikliği stratejisinin, küreselleşme sürecinde evrensel insan eşitliği ve farklılığına dikkat çekmeyi başardığını ve böylece gelişen sosyal dayanışmanın iklim değişikliği ile ilgili stratejileri etkilediğini ortaya koymuştur. Blau aynı zamanda sosyal dayanışmanın global iklim değişikliği üzerindeki baskıyı da azalttığını ifade etmiştir (Blau, 2017).

2.3 Avrupa Birliği politikaları

Avrupa Birliği ülkeleri iklim değişikliğinin getirdiği sorunlar konusunda diğer ülkelere göre daha hassastırlar. Birçok Avrupa Birliği ülkesi emisyonların azaltılması ile ilgili ülkelerinde çalışmalar yapmış ve uygulamaya geçmiştir. Aldıkları önlemler şöyle sıralanabilir (Cifuentes-Faura, 2022):

- Araçlardan kaynaklanan karbondioksit emisyonlarının azaltılması
- Atık depolarından kaynaklanan emisyonun azaltılması
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının desteklenmesi (rüzgâr, güneş ve biyokütle enerjileri gibi)

Bütün bu önerilerle birlikte, emisyon düzeylerini azaltabilmek için havacılık, otomotiv sektörü gibi alanlarda karbondioksiti azaltma konusunda yeni teknolojilerin geliştirilmesini ve desteklenmesini hedeflemişlerdir (EEA, 2014).

Çevre konularında güvenilir ve bağımsız bilgi sağlamak ve çevrenin korunmasına yardım etmek için Avrupa Birliği içinde Avrupa Çevre Ajansı (*European Environment Agency – EEA/AÇA*) oluşturulmuştur. Avrupa Birliğinin Konsey tüzüğüne göre 1990 yılında resmen kurulmuş ve 1994 yılında Kopenhag merkez olarak belirlenerek çalışmaya başlamıştır. AÇA'da yer alan 32 ülkenin 28'i Avrupa Birliği ülkesidir. İzlanda, Norveç, Türkiye, İsviçre, Arnavutluk, Bosna Hersek ve Makedonya bu ülkeler arasındadır. Türkiye 1 Mayıs 2003 tarihinde AÇA'ya tam üye olmuştur.

AÇA iklim değişikliği ve çevre konusunda verileri toplayarak kurumsal ađ olan Avrupa Çevre Bilgi ve Gözlem Ağı (*The European Environment Information and Observation Network - EIONET*) aracılığı ile kullanıcılara sunar. Bu ađ dışında da biyoçeşitlilik ve çevre koruma ajansları aracılığı ile bilgi paylaşımı yapmaktadır. Bu bilgiler Avrupa kirletici emisyonları haritası, ozon haritası, sera gazı veri tabanı, çevresel teknoloji haritası gibi ağlar aracılığı ile alınan önlemlere destek vermektedir. AÇA'dan Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Türkiye, iş dünyası, hükümetler, akademik kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri de faydalanmaktadır. EIONET'te yer alan her bir konu başlığı için Türkiye'nin birincil odak noktaları belirlenmekte ve bu hususlarda çalışmalar devam etmektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023).

2.4 Uluslararası Hukuk Komisyonu

2001 yılında oluşturulan Uluslararası Hukuk Komisyonu, iklim değişikliği ile ilgili olarak konulan kurallar devletler tarafından ihlal edildiğinde yaptırımları çok güçlü olmayan bir Komisyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellik buradaki hukuk dalını iç hukuktan ayıran en önemli özelliktir. Ancak bazı yazarlar böyle bir hukuk dalı olmadığını kabul ederler (Nissel, 2006).

Kuralları ihlal edenlere yaptırım uygulanamaması bu Komisyonun işlerliğini de tartışmalı hale getirir. Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından uluslararası örf ve adet hukuku kurallarının kodifiye edilmesi sonucunda Devletlerin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Sorumluluğuna Dair Taslak Maddeleri (*Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*) kabul edilmiştir. Bu durumda, devletlerin iklim değişikliğinde sorumlulukları varsa hem iç hukuk yollarına, hem de uluslararası çözüm yollarına başvurulabilir (Özkerim-Güner, 2018).

2.5 Uluslararası kamu hukuku ve çevre hukuku

Çevre hukuku, devlet, kamusal ve özel kuruluşlar, yerel yönetimler ve bireyler başta olmak üzere, toplumun tüm aktörlerini ilgilendiren toplumsal bir hukuk alanıdır. Çevre hukuku çok çeşitli konuları kapsayan, yalnız ulusal değil uluslararası hukuku da ilgilendiren çevre sorunlarına çözüm bulmaya çalışan bir hukuk dalıdır. İklim değişikliği de yarattığı sonuçlar itibari ile çevre hukukunun konuları içindedir (Bodansky, vd, 2017).

Günümüzde ulaştığı boyutlar itibariyle, iklim değişikliği Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres tarafından çağımızın en önemli sorunu olarak kabul edilmiş ve acil tedbirler alınmazsa büyük felaketlere yol açacağı ifade edilmiştir (Guterres, 2023). IPCC Raporunda küresel ısınmanın sorumlusunun son iki yüzyıldır süren insan faaliyetleri olduğunu ve son yarım yüzyıldaki ısı derecesi artışının iki bin yılda en üst dereceye ulaştığı yer almıştır. Guterres'in de ifade ettiği gibi günümüzde yaşanan seller, kuraklık, hava kirliliği ve bunların sonucunda ortaya çıkacak hastalıklar, gıda krizi gibi olaylar iklim değişikliğinin en temel sonuçlarıdır (Guterres, 2023). Artık bu sorunların sadece ulusal devletleri ilgilendirdiğini söyleyemeyiz. Çünkü bir ülkede yaşanan seller ya da kuraklık önemli ölçüde tarım ürünleri üretimini etkilemekte, bu ürünlerin azalması ya da yok olması dünya gıda ithalatını da etkilemekte ve ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Guterres, İklim Dayanışma Paktı (*Climate Solidarity Pact*) çerçevesinde "Hızlandırma Ajandası" (*Acceleration Agenda*) planı hazırlanmış, buna göre gelişmiş ülkelerin 2040 yılına kadar, gelişmekte olan ülkelerin ise 2050 yılına kadar karbon emisyonlarını net sıfır seviyesine düşürmeleri gerektiğini ve devletlerin taahhütlerine uymalarını istemiştir (Guterres, 2023).

Benzer uyarılarla IPCC'nin 6 sayılı değerlendirme raporunda karşılaşmak mümkündür. Rapor gönüllü katkı sağlayan doksan üç bilim adamı tarafından yazılmıştır. Raporun son bölümünde 2023 İklim Değişikliği Sentezi başlıklı bir değerlendirme yer almıştır. Fosil yakıtların küresel ısınmadaki önemli rolü yeniden vurgulanmıştır. Küresel ısı artışının ekosistemi bozarak biyoçeşitlilikte önemli kayıplara yol açtığı ve buzulların geri çekilmesi ile

arktik permafrostun (donmuş toprağın) çözülmesi sonucunda geri dönülmez bir noktaya doğru gidildiği görülmektedir. Raporda küresel sıcaklık artışının 1.5 dereceyle sınırlanması ve devletler tarafından gerekli adımların atılması konusu da önemle vurgulanmıştır. Bununla birlikte, rapora göre, negatif emisyonlar olmasa bile, Paris İklim Değişikliği Anlaşmasında öngörülen artışa ulaşma hedefi gerçekleşmeyecektir. Raporda her ne kadar ekosistemde ortaya çıkacak sorunlara yer verilse de, iklim kriziyle ilgili mücadelenin insan haklarını da ilgilendirdiği gerçeğine fazla değinilmediği görülmektedir (IPCC, 2023).

BMİDÇS bünyesinde her yıl düzenlenen Taraflar Konferansının (*Conference of the Parties – COP*) 26 sayılı toplantısında (*COP26*), 27 Aralık 2021 tarihi itibarıyla iklim krizine karşı iklim adaletini savunmak için İklim Adaleti Koalisyonu (*Climate Justice Coalition*) kurulmuş ve konunun insan hakları boyutu da gündeme gelmiştir. İklim Adaleti Koalisyonu iklim krizine karşı alternatif yaratabilmek için tüm devlet kurumları ve sivil toplum örgütleriyle birlikte çalışma kararı almış ve Türkiye de bu koalisyona katılmıştır. Bireysel katılımcılar ve 71 kurumsal bileşenden oluşan Koalisyon çalışmak isteyen herkese açıktır (Climate Justice Coalition, 2023).

COP26 sonrasında bu konuda hazırlanan Glasgow İklim Paketi da itirazlara rağmen tüm ülkeler tarafından imzalanmıştır. Çin ve Hindistan gibi bazı ülkeler bu toplantılarda bazı değişikliklere sebep olmaktadır. Örneğin kömürün kaldırılması yerine azaltılmasını kabul isteyen iki ülke olan Amerika Birleşik Devletleri ve Çin imza atmamışlardır. Bu anlaşma sonucunda, devletler COP26’da alınan tüm kararlarda ulusal ve uluslararası tüm taahhütlerini yerine getireceğini vurgulamıştır.

Bu bölümde açıklanan çerçevenin Türkiye’de nasıl bir etki yarattığını ayrıca değerlendirmek gerekir. Türkiye’nin iklim kriziyle ilgili neler yaptığına bakıldığında, son yirmi yılda, ilgili bakanlığın adına ilave yapmanın dışında, koruyucu politikalarda hiç de etkin olunmadığını söylemek mümkündür. Son birkaç yılda yaşanan doğal afetlerin, iklim değişikliğiyle ilgili yeterli önlem alınmaması sonucuna bağlı olduğu gerçeği dile getirilmektedir. Yanlış enerji politikaları, ormanların maden aramalarına açılması, orman yangınları, tarım alanlarının ranta açılması, tarımcılıkta zararlı gübre kullanımına devam edilmesi, yoğun ve plansız göçlere izin verilmesi yıkıcı tabloyu daha da ağırlaştırmaktadır. Türkiye de COP26 doğrultusunda taahhütte bulunmasına rağmen, 2030 yıllarında ancak kömür santrallerini kapatıp yenilenebilir enerji kaynaklarına geçebilecektir. İklim Adaleti Koalisyonu Türkiye’deki çalışmalarına ilişkin güncel bir raporunda 6 Şubat 2023 tarihinde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde meydana gelen deprem felaketinin önemli ölçüde doğa tahribatına yol açtığını ve bu tahribatın çok önemli sonuçları olacağını da vurgulamaktadır (İklim Adaleti Koalisyonu, 2023).

3 İklim Değişikliğinin Hukuki Açıdan Yaratacağı Uluslararası İklim Sorunları

Aşağıda bu konuda çeşitli alanlarda ortaya atılan görüşler çerçevesinde BMİDÇS ve Paris İklim Değişikliği Anlaşması incelenecek, bu yeni durumun devlet egemenliğine etkisi üzerinde durularak iklim değişikliğinin hukuki açıdan yaratacağı uluslararası iklim sorunları incelenecektir.

3.1 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine İlişkin Değerlendirmeler

İklim değişiklikleri ile mücadelede otuz yıllık bir sürede yapılan ve yukarıda açıklanan çalışmalara, bu çalışmaların etkinliğine ve bugün gelinen noktaya bakıldığında, çok da etkin olmayan bir gelişme izlendiğini söylemek mümkündür.

Bodansky ve diğerlerinin değerlendirmesine göre, iklim değişikliği mukayeseli bir bakış açısını da içerecek şekilde, insan hakları hukuku, göç hukuku, ticaret hukuku gibi farklı hukuk alanlarıyla çakışmaktadır (Bodansky, vd, 2017). Yaşanan gelişmeler, yukarıda açıklanan gelişmelerin tüm bu alanları etkilemeye devam ettiğini göstermektedir. İklim değişikliğinin şiddetli etkileri insan hakları açısından da çok ciddi sorunlar yaratmaktadır. Açlık, kuraklık, göçler, hastalıklar bu yıkıcı etkilerden bazılarıdır. Dünyada bu sorunlar nedeniyle 100 milyon kişinin yerinden olduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında iklim değişikliği sonucunda, özgür ve sağlıklı yaşam kalitesini bozan seller, fırtınalar, orman yangınları içinde bulunulan dünyayı yaşanamayacak duruma getirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü 2030-2050 yılları arasında her yıl en az 250.000 kişinin ölebileceğini tahmin etmektedir. IPCC bu değişikliklerin sağlık açısından yaralanma, hastalık ve ölüm riskini artıracığını, içilebilir sulara bulaşan hastalıkların gıdaları da bozacağını, çocuk hastalıklarının ve ölümlerinin yükseleceği ve travmatik hastalıkların da artacağını öngörmektedir (IPCC, 2023).

Kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlardan vazgeçmemek veya vazgeçmemek (geri kalmış ülkeler bakımından) küresel ısınmanın temel faktörlerinden biridir ve küresel sera gazı emisyonunun %70’i bu yakıtlardan gelmektedir. Tarım sektöründeki emisyonların %40’ı ise sığır, koyun ve keçi gibi hayvanların doğal sindirim sistemindeki süreçten kaynaklanmaktadır. Kısa dönemde özellikle gelişmiş ülkelerde bu tür sorunları ortadan kaldırmak çok mümkün görünmemektedir.

3.2 Paris İklim Değişikliği Anlaşmasına İlişkin Değerlendirmeler

Paris İklim Değişikliği Anlaşması sonucunda, anlaşmanın maddelerine ülkelerin uyum sağlayıp sağlayamadığına bakmak gereklidir. 2015 yılında imzalanıp 2016 yılında uygulamaya geçilen anlaşmanın iki temel hedefi olduğu yukarıda açıklanmıştır: Bunlardan birincisi küresel sıcaklık artışının 1.5 C ile sınırlandırılması ve diğeri ise karbon salınımının azaltılmasıdır. Bu iki konu iklim değişikliğine yol açan temel faktörler olarak

değerlendirilmiştir. Fosil yakıtların hala % 70 oranında kullanıldığı ve yenilenebilir enerji kaynaklarının yeteri kadar çoğaltılmadığı dikkate alınır, dünya sıcaklığının artmaya devam edeceğini tahmin etmek yanlış olmaz. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Guterres, sıcaklığın değil 1.5 derece, 2.8 derecelik artışa kadar yükselebileceği, dünyanın en önemli probleminin iklim değişikliği olduğunu, 2023 yılının oyalanma değil dönüşüm yılı olması gerektiği ve bu değişikliğin dünyayı yaşanmaz hale getireceği şeklinde açıklamalar yapmıştır. Guterres, küresel ısınmanın 1.5 dereceyle sınırlandırılabilmesi için karbon emisyonunun %45 oranında azaltılması gerektiğini belirtmiş ve acil küresel hareket çağrısında bulunmuştur (Guterres, 2023).

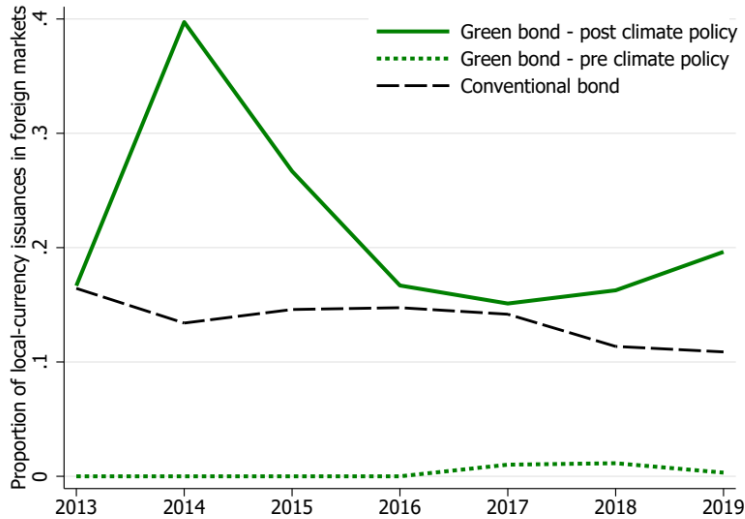
Türkiye iklim değişikliğinden oldukça fazla etkilenen ülkelerden birisidir. Bu yüzden Türkiye’de Haziran 2023 tarihi itibarıyla bu konuda Dünya Bankası ile birlikte Türkiye İklim Akıllı ve Rekabetçi Tarımsal Büyüme Projesi (TUCSAP) başlatılmıştır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023). 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan deprem felaketi sonrası bölgede yaşanan sel felaketleri, İç Anadolu Bölgesine de yayılarak devam etmekte olan seller, hem yaşam hakkını etkileyen, hem de o bölgelerde tarımı ortadan kaldıran ciddi felaketlerdir ve bu yüzden kesinlikle iklim değişikliği sorunu ciddi finansal yatırımlar gerektirmektedir. Sadece dünyada değil, Türkiye’de de tarımda en büyük tehdidin iklim değişikliği olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

İklim değişikliğine karşı Avrupa Birliğinin yakınlarında aldığı en önemli tedbir, fosil yakıtların kullanımını azaltmak amacıyla başlattığı karbon vergisi uygulamasıdır (bkz. Tablo 1). Bu anlamda ek politika alanları içinde havacılık, otomobil sanayi, gibi alanlarda karbondioksit ve karbon yakalama ve depolama gibi tedbirler alınmaktadır. Bütün bu politikaların gerisinde halk desteğinin bulunması önemli bir ihtiyaçtır (Heyen ve Wicki, 2022). Halkın bu konuda duyarlılığını artırmak amacıyla bilgilendirmeler yapılmakta, videolar hazırlanmaktadır.

İklim değişikliği konusu ciddi yatırımlar gerektirmektedir ve bu yatırımlar oldukça maliyetlidir (bkz. Şekil 1). Yenilenebilir enerji kaynaklarına geçmek gelecekteki güvenliği de güçlendirecektir. İklim değişikliğinde güvenliği sağlamak aynı zamanda sürdürülebilir büyümenin de amaçları içindedir.

Yalnızca Emisyon Ticaret Sistemine Dahil Olan Ülkeler	Hem Emisyon Ticaret Sistemine Dahil Olan Hem Karbon Vergisi Uygulayan Ülkeler	Yalnızca Karbon Vergisi Uygulayan Ülkeler
İtalya, Avusturya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Yeni Zelanda, Polonya, Almanya, Yunanistan, Belçika, İrlanda, Avustralya, Lihtenştayn, Güney Kore, Letonya	İsveç, Japonya, Danimarka, Birleşik Krallık, İspanya, İsviçre, Kanada, Slovenya, İrlanda, Norveç, Portekiz, Fransa, Finlandiya	Kolombiya, Meksika, Singapur, Şili, Güney Afrika, Arjantin

Tablo 1. Karbon emisyonunu düşürmek amacıyla farklı ülkelerin benimsediği araçlar **Kaynak:** Zheng, 2023

Şekil 1. Karbon maliyetinin zaman içindeki artışı **Kaynak:** Zheng, 2023

3.3 İklim değişikliğinin devlet egemenliğine etkisi

Werrell ve Femia iklim değişikliğinin doğal kaynaklar üzerindeki muhtemel etkilerinin “yumuşak güvenlik” (*soft security*) olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir (Werrell ve Femia, 2016). Bu konu yönetilebilir, ancak uluslararası güvenlik için yıkıcı bir faktör değildir. Werrell ve Femia’ya göre iklim değişikliği doğal kaynaklar

üzerinde bozucu etki yaratacağından, ulusal devletlerin varlığı devam etse de, devlet egemenliği ve dünya düzeni üzerinde ciddi bir değişiklik yaratacaktır (Werrell ve Femia, 2016).

İklim değişikliği sonucunda ortaya çıkan su ve gıda problemleri de, ülke yönetiminde egemenliği zayıflatan problemlere yol açmaktadır. Yani iklim değişikliği tek başına devlet egemenliğini etkileyen bir faktör olmasa da, sonradan ortaya çıkacak sorunlar ciddi problemlere yol açabilecektir.

Devlet egemenliğinde ortaya çıkan altı erozyondan söz edilmektedir (Werrell ve Femia, 2016):

- Paradoksal (*catch 22*) devletler: Bunlar Suriye ve Mısır gibi iklim değişikliğinden çok etkilenen devletlerdir. Bu devletlerin deneyimleri yol gösterici olabilir. Global gıda marketleri, Mısır'da olduğu gibi bağımlılıklar nedeniyle iklim değişikliğinden etkilenmiş ve zor durumda kalmıştır.
- Kırılgan (*brittle*) devletler
- Zayıf/hassas (*fragile*) devletler: Kırılgan devletlerle daha kırılgan, zayıf/hassas devletler arasında önemli fark vardır. Sudan, Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti gibi devletler sıralamada daha kırılgan, zayıf/hassas devletler içinde yer almaktadır. Pakistan, Bengaldeş, Yemen, Libya gibi ülkeler ise iklim değişikliğinden dramatik olarak etkilenecek ülkeler arasındadır.
- Tartışmalı devletler: Güney Çin Denizi ve Antarktika ise sınır tartışmaları nedeniyle dünya düzenini gelecekte çok meşgul edecek konular gibi görünmektedir. İklim değişikliği nedeniyle ısısı artan alanlar içindedir.
- Kaybolan devletler: Yükselen deniz suyu seviyeleri nedeniyle yakın gelecekte özellikle Okyanusya da Maldivler gibi bazı ada devletlerinin sular altında kalarak yok olacağı tahmin edilmektedir. Ne yazık ki, uluslararası toplum, yok olacağı tahmin edilen devletler hakkında henüz bir kurtarıcı eyleme veya eylem planına sahip değildir. Özellikle Pasifik ada devletleri iklim değişikliği nedeniyle gelecekte yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacakları için, örneğin Kribati'den Yeni Zelanda'ya göçler başlamıştır. Uluslararası hukukta henüz "iklim göçmenleri" denilebilecek bu kişiler için hukuki anlamda yeterli bir adım atılmamıştır (Bu konuda ayrıca bkz. Güneş, 2022).
- Devlet dışında kalan yetkisiz aktörler: İklim değişikliği sonucu ortaya çıkan su ve gıda güvenliği sorunları karşısında, yetkileri ve devletlerle ilişkileri tartışmalı bir konuma gelmiştir. Eğer bu grupların güçleri artarsa çözüm üretilmesinde yardımcı olabilirler.

Bütün bu iklim değişikliği sonucu ortaya çıkan yıkıcı etkiler göz önüne alındığında, ülkelerin egemenlik haklarını tehlikeye atacak gelişmeler söz konusu olabilir. İklim değişikliğinin yaratacağı riskleri azaltmak için ulusal hükümetlerin çabalarının yanında, NATO, Afrika Birliği, ASEAN ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gibi kurumlar aracılığı ile hem ulusal hem de bölgesel ve global işbirliği yoluna gidilebilir.

4 Değerlendirme

Kyoto Protokolü'nün 1997 yılında kabul edilmesiyle başlayan iklim değişikliği ile mücadele konusu, bugüne kadar çeşitli anlaşmalarla uluslararası toplumun gündemine getirilmeye çalışılmıştır. Kyoto Protokolü öncesinden başlayan çalışmalar, Kyoto Protokolü'ne taşınmış 1992 yılında Rio'da Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilmeye devam edilmiş, kararlar alınmaya başlamış, iklim değişikliğinin muhtemel sonuçları tartışılmış ve ülkelerin bu konuya eğilmeleri istenmiş, ancak istenilen sonuç yine de elde edilememiştir. Kyoto Protokolü ise 2020 yılında sona ermiştir.

İklim değişikliğini önleyecek tedbirlerin başında karbon salınımının azaltılması gelmektedir. Bunun için de sera gazlarının azaltılması gerekmektedir. Karbon salınımının azaltılması ise fosil yakıtlardan vazgeçip yenilenebilir enerji kaynaklarına geçilmesini zorunlu kılmaktadır. Dünyada en fazla fosil yakıt kullanan Çin ve Hindistan bu anlaşmalara ya imza atmamakta veya imza atsa da kurallara uymamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri de benzer şekilde imza atmamakta direnen ve kurallara uymayan, ama dünyayı en çok kirleten ülkeler arasında yer almaktadır.

Bu konuda en sorumlu davranan ülkeler, Avrupa Birliği içinde yer alan ülkelerdir. Arabaların elektrikli araç olarak üretilmesi gibi örneklerle en çok bu ülkelerde karşılaşılmaktadır. En son karbon vergisi olarak ciddi oranda bir vergi uygulamaya başlamışlardır. Bu verginin olumsuz bir sonucu uçak biletlerinin fiyatlarındaki artıştır. Avrupa Birliği'nin iklim krizi ile mücadelede en etkin silahı olan Emisyon Ticaret Sistemindeki gösterge karbon fiyatı ilk defa 100,70 avro/ton düzeyine ulaşmıştır. En son 2022 yılında bu rakam 99 avro/tondu. Bu artış hem sanayi hem de hükümetler için bir maliyet unsurudur. Enerji krizleri sırasında kömür kullanımı arttığından karbon fiyatları da artmıştır, çünkü kömür doğalgaza göre daha kirli bir enerji kaynağıdır. ETS göstergesi üzerindeki emisyonun 2039 yılı sonuna kadar sıfıra düşmesi hedeflenmektedir.

Yukarıda aktarılan çeşitli çalışma ve çabalara, açıklanan anlaşmalarda yer alan küresel ısı artışının 1.5 dereceyi geçmemesi ve karbon emisyonunun azaltılması hedeflerine rağmen, hem ısı düzeyi daha hızlı bir şekilde artmış hem de emisyonun azaltılması başarılamamıştır. Bunun temelinde, küresel ısınmanın azaltılması amacıyla yapılan anlaşmalardaki yaptırımların yetersiz olması yatmakta, bu yüzden ciddi bir sonuç alınamamaktadır. Son otuz yıldır,

küresel ısı artışının 1.5 derece olması amaçlansa bile, bu rakama yaklaşmak bir yana, tam tersi olmuş ve giderek ısı artmıştır. Fosil yakıtların, sera gazı emisyonunun azaltılması yönündeki çalışmalar son derece yetersizdir. Rusya gibi bazı ülkeler bu yakıt satışlarından büyük gelir elde ettikleri için anlaşmalara duyarsız davranmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Guterres'in çığlıkları gerekli karşılığı bulmamaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri dışındaki ülkeler gerekli önlemlere karşı duyarsızdır. Karbon vergisi ile ilgili çok sayıda akademik çalışma yapılmakla birlikte ne yazık ki gündelik yaşamda Avrupa dışında uygulama alanı bulamamıştır. Birleşmiş Milletlerin acil tedbirler alması ve anlaşmalara uymayan ülkelere yaptırım uygulaması gerekmektedir. Aksi takdirde kuraklıklar, seller ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi nedenlerle hem büyük bir gıda sorunu görülecek, hem de geri dönülmesi mümkün olmayan felaketlerle karşılaşılacaktır.

Kaynakça

- Blau, 2017. **The Paris Agreement: Climate Change, Solidarity, and Human Rights**. Palgrave Macmillan, Cham.
- Bodansky, vd, 2017. **International Climate Change Law**. Oxford University Press, Oxford.
- Divitrov, 2016. "The Paris Agreement on Climate Change: Behind Closed Doors", *Global Environmental Politics*, **16/3**, p. 1.
- Cifuentes-Faura, 2022. "European Union policies and their role in combating climate change over the years", *Air Quality, Atmosphere & Health*, **15**, p. 1333.
- Climate Justice Coalition, 2023. Who are we, <https://climatejustice.uk/the-coalition/>.
- EEA, 2014. EEA briefing, Informal Council Meeting of EU Environment Ministers 14 May 2014, <https://www.eea.europa.eu/themes/climate/eea-briefing-informal-council-meeting/view>.
- Guterres, 2023. Secretary-General calls on states to tackle climate change 'time bomb' through new Solidarity Pact, Acceleration Agenda, at launch of Intergovernmental Panel Report, <https://press.un.org/en/2023/sgsm21730.doc.htm>.
- Güneş, 2022. "İklim Değişikliği Uluslararası Hukuk ve Pasifik Ada Devletleri Üzerine Bir Değerlendirme", <https://www.uikpanorama.com/blog/2022/01/27/iklim-degisikligi-uluslararasi-hukuk-ve-pasifik-ada-devletleri-uzerine-bir-degerlendirme/>.
- Heyen ve Wicki, 2022. "Increasing public support for climate policy: Research needs, questions, and challenges around politically influenceable acceptability factors", *Oeko-Institut Working Paper*, **2/2022**.
- IPCC, 2019. **Global Warming of 1.5 °C**. Cambridge University Press, Cambridge.
- IPCC, 2023. **Climate Change 2023: Synthesis Report**. UN Environment Programme.
- İklim Adaleti Koalisyonu, 2023. **Ekoloji Örgütleri Deprem Raporu 2023**.
- Marlow ve Makovi, 2023. "Non-transformative climate policy options decrease conservative support for renewable energy in the US", *Environmental Research Letters*, **18**, p. 1.
- Nissel, 2006. "ILC Articles on State Responsibility", *Journal of International Law and Politics*, **2**, p. 355.
- Occhipinti ve Verona, 2019. "Kyoto Protocol (KP)", *Climate Action*, p. 605.
- Özkerim-Güner, 2018. **İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu**, Doktora Tezi.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023. Avrupa Çevre Ajansı, <https://aca.csb.gov.tr/>.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023. Türkiye iklim akıllı ve rekabetçi tarımsal büyüme projesi, <https://tucsap.tarimorman.gov.tr/>.
- Werrell ve Femia, 2016. "Climate Change, the Erosion of State Sovereignty, and World Order", *The Brown Journal of World Affairs*, **22/2**, p. 221.
- Zheng, 2023. "How Climate Policy Reduces Green Financing Risk", *Research Square*, preprint, p. 1.